

LANG LEVE DE LEZER

Inhoud

Voorwoord	9
‘Wat mot dat uitschot?’	12
Lang leve de lezer	18
Over het ritme, het licht, en een profeet die Deelder heet	21
Het is allemaal de schuld van het scherm	32
Hoe krijgen we jongeren aan het lezen? I	39
Los zand	49
Het orakel	60
Hoe krijgen we jongeren aan het lezen? II	67
De lezer is niet dood	73
Straatrumoer	78
We zijn allemaal hoeren	84
Bestrijd het zevenkoppige monster	93
‘Mag het over sport gaan?’	98
Vergeet de timmerlieden	103

'I can't stand writers or editors or anybody who wants to talk art.'
Charles Bukowski

'The ability to tell your own story, in words or images, is already a victory, already a revolt.'
Rebecca Solnit

'We need people with sources of knowledge. Let's make it cool not to be stupid.'
XXXTentacion

'Any book that helps a child to form a habit of reading, to make reading one of his deep and continuing needs, is good for him.'
Maya Angelou

'Read absolutely everything you get your hands on because you'll never know where you'll get an idea from.'
Malcolm X

'We all suffer alone in the real world; true empathy's impossible. But if a piece of fiction can allow us imaginatively to identify with a character's pain, we might then also more easily conceive of others identifying with our own. This is nourishing, redemptive; we become less alone inside.'
David Foster Wallace

'I always wanted to be an artist, whatever that was. Like other chicks wanted to be stewardesses. I read. I painted. I thought.'
Janis Joplin

'The word "art" is something the West has never understood. Art is supposed to be a part of a community. Like, scholars are supposed to be a part of a community... Art is to decorate people's houses,

their skin, their clothes, to make them expand their minds, and it's supposed to be right in the community, where they can have it when they want it.'

Amiri Baraka

'The classroom was a jail of other people's interests. The library was open, unending, free.'

Ta-Nehisi Coates

'Build your own pyramids, write your own hieroglyphs.'

Kendrick Lamar

'God bless the pure and holy. Amen.'

Toni Morrison

Voorwoord

De toestand in de Letteren is een carrousel waarin door de jaren heen steeds dezelfde kwesties, discussies, polemieken, misverstanden en onenigheden voorbijkomen. We maken ons elke keer weer druk over de Nederlandse literatuur. Het gaat er dan ook niet zo zeer om óf het al eens is gezegd, maar dat het moet worden blijven gezegd, en hoe het misschien óók kan worden gezegd.

In 2015 schreef ik het schotschrift *De lezer is niet dood*. Het boekje was aanvankelijk als een lezing ontstaan, maar sloot precies aan bij de maatschappelijke discussie over ontleding onder jongeren en de verplichte literatuurlijst op het voortgezet onderwijs. Het schotschrift was een hartenkreet, een spontane oproep, waarbij ik hoopte dat ik de lezer maar ook de schrijver, de docent, de boekhandelaar, de bibliothecaris, en niet in de laatste plaats de leerling en de student kon bereiken. Het pamflet was bedoeld als aanmoediging en als kritiek, om te tonen hoe er ook gekeken kan worden, om de status-quo te betwijfelen en zo luid mogelijk te protesteren tegen het cultuurpessimisme.

In dit manifest zijn enkele teksten uit het schotschrift geadopteerd, omdat die herhaling noodzakelijk is. Sommige teksten zijn aangepast, en hier en daar aangevuld, omdat er nog iets meer over viel te zeggen. Op 24 juni 2016 werd ik gevraagd om 'De Staat van het Verhaal' uit te spreken in Arnhem. Deze lezing, *Vergeet de timmerlieden*, die niet eerder in print is verschenen, heb ik achterin opgenomen, als een conclusie, zo u wilt.

Door de vele lezingen op scholen merkte ik dat sommige teksten

in het schotschrift vragen opwierpen bij leerlingen en studenten. Ik sprak ook vaak over 'het vuur'. Iedereen voelt toch iets in zich branden, nietwaar? Iets waar je in gelooft, waar je voor staat, waar je op hoopt, wat je wenst, wat je wilt, waar je van droomt. Waarom zou je niet op weg geholpen kunnen worden door een boek, een zin, een woord? Of zijn zulke boeken er niet, zijn die zinnen er niet, zijn die schrijvers er niet? Is dat het? De Nederlandse literatuur is te tam. Het vuur is gedoofd, iedereen houdt zich warm met enkele smeulende kooltjes en is daar perfect tevreden mee.

'Soms is er helemaal niets,' zei een leerling. 'Geen kooltjes. Geen vonk. Er brandt niets. Ik heb geen idee wat ik moet gaan doen. Een boek gaat daar echt niet bij helpen.'

Er moet iemand tegen het gesloten hoofd van de leerling beuken, zoals je twee stenen tegen elkaar kunt ketsen. Een vonk is genoeg. Genoeg voor een laaiend vuur. Genoeg voor een veenbrand. Onverschilligheid is in de meeste gevallen onvoorstelbaarheid. Wat je je niet kunt voorstellen, wat je je niet kunt verbeelden, daar geef je niets om.

Laten we ons wél iets verbeelden.

In *De lezer is niet dood* schreef ik dat ik lang heb gedacht dat ik niet goed genoeg was voor een boek. Een hardnekkig idee dat nog altijd in de weg blijft zitten als een stug litteken op een gevoelige plek. Tijdens lezingen wordt er gevraagd wat ik daarmee bedoel. Waarom zou ik niet goed genoeg zijn voor een boek?

In mijn beleving is de weg naar het boek niet voor iedereen even toegankelijk gemaakt. Wie zich druk maakt over leesbevordering moet eerst weten waarom het boek door zoveel jonge mensen wordt afgewezen. Worden de woorden niet begrepen, wordt de schoonheid van een roman niet langer gezien? Wat je niet begrijpt keur je doorgaans af, tenzij je je verbeelding erop los kunt laten. Juist die eigenschap wordt geprikkeld en gevoed als je een verhaal leest. Het boek en de lezer als de kade en het bootje dat op drift raakt, omdat niemand het touw grijpt.

Nog altijd niet.

Dit manifest gaat over vuur in de literatuur. Bij de lezer die moet durven opeisen en uitroepen: 'Geef de romans die ik verdien, kreupele schrijver!' Bij de schrijver die zelden verder denkt dan het verhaal en zijn personages waar hij door bevangen wordt en vergeet dat er niet per se een lezer op hem en zijn werk zit te wachten. Bij de literaire organisaties, stichtingen en instituten die allemaal belangen hebben, maar die het gezicht van de lezer niet meer herkennen, hoewel ze er wel lang over vergaderen. Hoe ziet hij eruit? Heeft ze gestudeerd? Heeft iemand hem het boek aangereikt? Of haar? Hoe was de kennismaking met literatuur op school? Waarom wordt er nu niet meer gelezen? Hoe winnen we de lezer terug?

Je gaat het pas zien als je het doorhebt, zei ooit een groot denker. Zo begint het, inderdaad. En daarna reiken we uit, en slepen we de lezers de veilige haven binnen. Desnoods een voor een.

‘Wat mot dat uitschot?’

In mijn jeugd had een boek iets bedreigends. Het was kennelijk niet bedoeld voor mij, maar voor anderen. Misschien voor de kinderen met een fortuinlijke achtergrond. Of voor de zwijgzame, slimme, grijze muizen, de impopulaire meisjes, die nooit een onvoldoende haalden en die verdwaalden in de universums van boeken. Of voor de brave studenten, die deden wat er van hen verlangd werd. Voor de kakkers, die weliswaar weinig liefde voor het boek hadden, maar die de literatuur in elk geval goed genoeg begrepen, waardoor ze overal mee wegkwamen. Onder deze categorieën valt ongetwijfeld ook de hoogopgeleide witte schrijver van middelbare leeftijd van nu, die in de etikettengekte en sociopatische media van deze tijd onder vuur ligt vanwege zijn bevoorrechte positie.

De roman verloor voor mij, zover ik er al interesse in had, een lange tijd zijn aantrekkingskracht toen de conrector mij een paar lange zinnen uit de *Max Havelaar* tot in den treure liet overschrijven. Elke keer als ik mij bij hem moest melden pakte hij het boek uit zijn persoonlijke bibliotheek en dan zocht hij een perfecte pagina om over te schrijven. ‘Twintig kantjes. Foutloos graag.’

Een boek was kennelijk bedoeld om te straffen, om te kwellen. In de meeste gevallen bevatte het boek een taal die ik niet sprak, en de werelden die erin beschreven werden leken in niets op de mijne, en dat was voor mij toch een vereiste: herkenning. Je moet eerst intellectueel kunnen opgroeien in een wereld die je kent, vertrouwt óf afwijst, wat mij betreft, voordat je steeds verder van

je plek durft te gaan, op zoek naar een andere wereld. Een peuter die leert staan doet hetzelfde: eerst kijkt hij waar hij staat, wat er op tafel staat, wie er zich in zijn omgeving bevindt, en waar hij zich aan kan vastgrijpen, en dan zet hij zijn eerste stapjes.

De Nederlandse literatuur op het voortgezet onderwijs ademde altijd iets elitairs uit, iets onaantastbaars, alsof ze niet bestemd was voor jongens zoals ik, opgroeïend in het enige blanke* gezin in een straat met buitenlanders. Mijn ouders moesten ploeteren voor ons bestaan. Ze hadden wel wat belangrijkers te doen dan hun kind op te voeden met aandacht voor de schone kunsten en liefde voor literatuur. De obstakels, muren en drempels die ik zag bestonden niet alleen in mijn verbeelding. De zinnen van veel schrijvers leken mij niet te willen omarmen, maar juist weg te jagen. De moeilijke woorden die ik toen niet begreep, en die vooral leken te onderschrijven hoe taalarmoedig ik was, waren kennelijk morsetekens, een geheimcode voor de echte lezer, die heel andere boodschappen uit het boek haalde dan ik. Leesbevordering begint toch vooral bij uitreiken en *begrijpend* lezen. Geef de leerling het voer dat hij nodig heeft en zorg ervoor dat hij snapt wat hij leest. Wie het alfabet leert, vormt woorden, maakt zinnen, bedenkt verhalen, en krijgt daardoor een achtergrond en een context. Hij leert niet alleen zijn medemens zien, maar leert ook zichzelf en zijn omgeving begrijpen.

* In het manifest gebruik ik de bijvoeglijke naamwoorden 'wit' en 'blank' door elkaar. In de actuele maatschappelijke discussie heeft 'blank' een superieure connotatie tegenover de aanduiding 'zwart'. Als het gaat over de hedendaagse situatie hanteer ik 'wit', al moet gezegd dat ik hierin niet feilloos ben, zoals ik dat ook niet ben in het dagelijks leven. In de verhalen waarin mijn jeugd of dat tijdvak ter sprake komt gebruik ik 'blank', omdat het ook toen zo werd gebruikt. Aanduidingen voor mensen en groepen zijn zelden toereikend en volledig. In de meeste gevallen zijn ze niet eens flatterend bedoeld. Mensen verschillen van elkaar. Hoe we elkaar duiden of aanspreken heeft te maken met een zekere mate van ontwikkeling en de afspraken die we daarover maken.

Mijn moeder heeft de lagere school tot slechts de vijfde klas doorlopen. Ze kan lezen en schrijven, maar haar geringe taalontwikkeling heeft ertoe geleid dat ze zich in de wereld van 'de belangrijke mensen' niet thuis voelt. Haar sociale leven beperkte zich tot de Turkse buurvrouwen bij ons in de straat, of haar collega's van het schoonmaakbedrijf, waar ze overigens ook weer een van de weinige blanke vrouwen was. Ze ging nooit naar school om met een meester, docente, mentor, conrector of rector te spreken over mijn vorderingen, gedragsproblemen, of de daaruit voortvloeiende consequenties. *Ik* zat daar toch op school? Het waren toch *mijn* docenten? Het ging toch over *mijn* cijfers? *Mijn* toekomst werd toch besproken? Wat had zij daar dan in godsnaam te zoeken? Deze zaken gingen mij aan, niet haar.

Ze verscheen niet omdat ze op die manier nooit kon worden bestempeld als 'dom', wat zij verwarde met ongeletterd. Wat voor haar een vorm van zelfbescherming was, had een staat van onzichtbaarheid tot gevolg.

Iedereen die beweert dat je op het voortgezet onderwijs niet van een boek hoeft te genieten, omdat je, volgens die overtuiging, ook niet hoeft te genieten wanneer de stelling van Pythagoras wordt uitgelegd, vergeet dat een roman 'vreemde ogen' en een hongerige geest nodig heeft om tot leven te worden gewekt, en dat die ogen de woorden in de eerste plaats moeten kunnen vertalen. Literatuuronderwijs is in die zin niet alleen onderdeel van het vak Nederlands, het is daarnaast een vorm van kunstbeschouwing. De docent *leert* je kijken naar het boek, neemt je mee de wereld in van de Letteren, en hoopt iets van bewondering en verwondering in de leerling aan te wakkeren. Dat vraagt om inleving en beleving, en dat lukt moeilijk als je de leerlingen niet kunt begeisteren, maar het brengt als een plichtmatig onderdeel.

Elk verhaal vraagt om aandacht. Het betreft hier niet opgave vier uit het lesboek die je tijdens het tentamen moet reproduceren,

omdat het nu eenmaal *moet*. Er wordt iets uitgewisseld tussen de lezer en het verhaal. Ik ga ervan uit dat de docent beoogt die persoonlijke relatie tot stand te kunnen brengen, of in elk geval daartoe verwoede pogingen onderneemt. Tussen de lezer en het boek ontstaat een eigenaardige intimiteit waardoor de lezer denkt dat de schrijver tegen hem spreekt, met een verhaal, een boodschap, een overtuiging, een mysterie, een nooit eerder gedeelde geschiedenis. Engagement begint bij iemand die de boodschap brengt.

Voor de lezer die niet geleerd heeft hoe hij moet lezen gaat dit allemaal niet op. Wie schaakstukken op het bord ziet staan herkent het spel, maar zal geen speler worden als hij nooit geleerd heeft om de stukken te bewegen. Dan kan hij het spel niet op waarde schatten. De lezer die het boek, de letters en de zinnen ziet, maar het ritme, de schoonheid en de werelden die erin worden beschreven mist ziet inderdaad niets meer dan dat: woorden op papier.

Het gaat er niet alleen om of er nog aandacht is voor literatuur in het onderwijs, het gaat er evenzeer om *hoe* de literatuur wordt gebracht. Door bevlogen docenten, bij voorkeur geen afgewezen schrijvers of mislukte kunstenaars die dan maar het onderwijs zijn in gegaan, maar leerkrachten voor wie het beroep van docent een 'beroeping' is.

Ik herinner mij dat ik tijdens de wiskundeles stiekem aan een verhaal werkte dat ik onder mijn schrift had liggen. Toen een medeleerlinge het ontdekte en een stukje las, riep ze verbaasd: 'Heb jij dat geschreven?'

Ze riep het uit alsof ik een ziekte had, alsof ik de ziekte *was*. Het klonk zo onwaarschijnlijk dat ik een verhaal had geschreven, dat het er niet toe deed of het verhaal enige kwaliteit bezat.

De docent prees de leerlinge regelmatig, waardoor haar mening telde in de klas. Haar zelfverzekerdheid dwong respect af. Haar oprechte verbazing over mijn verhaal bracht me in verlegenheid. In haar universum zou kennelijk iedereen het verhaal hebben kun-